

ПРОБЛЕМА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМНОМУ МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ю.В. Нікітін

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. У методології дослідження проблеми протидії злочинності одне з провідних місць посідає взаємодія суб'єктів безпеки в системному механізмі її забезпечення. Від розробки та реалізації чітко спланованих рішень державних інституцій, громадських об'єднань і громадян у застосуванні форм та заходів профілактичної діяльності значною мірою залежить дієвість захисту інтересів та безпеки людини, суспільства, держави. Тобто ефективність протидії злочинності напряму пов'язана із чітким функціонуванням відповідного системного механізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми діяльності суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності та забезпечення інтересів та безпеки людини, суспільства, держави присвячено праці як вітчизняних науковців Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, О.Г. Кальмана, М.І. Камлика, О.М. Костенко, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, В.О. Навроцького, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.І. Шакуна, так і зарубіжних вчених Г.А. Аванесова, А.І. Долгової, П. Джекобса, Е. Дюркгейма, С.М. Іншакова, А. Кетле, В.М. Когана, В.В. Лунеева. Разом з тим зростання злочинності, яке простежується в останні десятиліття в країні, свідчить про неефективність суб'єктного механізму, що вимагає визначення, розробку та впровадження більш ефективних засад взаємодії суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності, що і сприятиме захисту інтересів та безпеки людини, суспільства, держави.

Мета статті полягає у вдосконаленні взаємодії суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності.

Основні результати дослідження. Механізм протидії злочинності – це відповідний потребам спосіб забезпечення безпеки людини, суспільства, держави від злочинних та кримінально протиправних посягань, який визначається характером, можливостями та спрямованістю дій суб'єктів безпеки. Сутністю механізму протидії злочинності у сфері забезпечення безпеки є весь

комплекс взаємоузгоджених дій суб'єктів безпеки, спрямованих на досягнення бажаного рівня безпеки людини, суспільства і держави. Цей механізм адекватний досягнутому рівню розвитку суспільства, має визначений характер і спрямованість взаємоузгодженої діяльності суб'єктів безпеки.

Дію механізму протидії злочинності треба формувати виходячи з двох площин – внутрішньої та зовнішньої. Внутрішня – стосується забезпечення життєдіяльності людини і суспільства всередині держави. Зовнішня площина – це суб'єктно-об'єктна взаємодія задля мінімізації негативного впливу глобалізаційних викликів і транснаціональних злочинних угруповань на внутрішню безпеку українського суспільства.

Форма дії механізму протидії злочинності в системі забезпечення безпеки суспільства пропонується у вигляді схеми: потреби об'єктів у безпеці, об'єктивно існуючі умови гарантування безпеки людини і суспільства (структурно-функціональна взаємодія суб'єктів безпеки); засоби і способи досягнення поставленої мети (прийняття і реалізація рішень); результативність спільної діяльності (стабілізація кримінологічної ситуації); корекція майбутніх антикриміногенних заходів. Отже, цей механізм має складну ієрархічну структуру та притаманні йому засоби і способи функціонування. Тобто необхідною умовою ефективності такого механізму є взаємопов'язана дія всього спектра суб'єктно-об'єктного механізму в напрямках: а) інституціональної взаємодії (державних органів, громадських об'єднань і громадян); б) сфер впливу (економічна, політична, правова, інформаційна, соціально-психологічна, культурологічна, демографічна тощо) за наявності необхідних засобів досягнення поставленої мети.

Основними функціями механізму протидії злочинності є: а) онтологічна – виявлення криміногенних факторів впливу (внутрішніх і зовнішніх) на безпеку суспільства; б) евристична – дослідження криміногенних загроз у всіх сферах життєдіяльності суспільства, озброєння цими знаннями суб'єктів безпеки з метою запобігання та прогнозування можливих наслідків цих загроз; в) гносеологічна – тісна співпраця суб'єктів безпеки у виробленні, уточненні і практичному застосуванні засобів протидії злочинності; г) аксіологічна – визначення цінностей (через національний інтерес), які найбільш важливі для безпеки об'єкта, та результативності дій щодо досягнення передбачуваного рівня безпеки; д) прогностична – передбачення майбутнього стану злочинності та безпеки суспільства на основі виявлених закономірностей і тенденцій їх розвитку, а також визначення адекватних антикриміногенних заходів; е) превентивна – своєчасне усунення чи нейтралізація криміногенних чинників та загроз для безпеки людини і суспільства; ж) праксеологічна – формування наукових засад внутрішньої політики у сфері протидії злочинності, що сприяє прийняттю правильних управлінських рішень щодо забезпечення безпеки суспільства.

Визначивши сутність і функції механізму протидії злочинності, розкриємо інституціональну складову системи безпеки людини, суспільства, держави.

Згідно з Конституцією України та Законом «Про основи національної безпеки України» Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1; 2].

У відповідності до цього Президент виконує свої функції у сфері забезпечення національної безпеки шляхом: а) вибору основних напрямків внутрішньої і зовнішньої політики держави; відносно злочинності – визначення стратегії протидії їй; б) призначення керівників ключових суб'єктів безпеки, міністерств і членів Ради національної безпеки і оборони України; суддів Конституційного Суду України; в) прийняття одноосібного рішення стосовно будівництва Збройних сил та інших силових структур забезпечення безпеки, а також їх використання як в мирний, так і воєнний час; г) введення у разі необхідності воєнного і надзвичайного стану в окремій місцевості і в масштабі всієї країни з оголошенням загальної або часткової мобілізації; д) використання права вето на законодавчі акти Верховної Ради України, якщо вони суперечать, з його точки зору, інтересам безпеки; е) припинення повноважень Верховної Ради і призначення позачергових виборів у випадках виникнення кризи влади, що може загрожувати національній безпеці.

Як голова системи забезпечення як національної, так і внутрішньої безпеки держави Президент формує Раду національної безпеки і оборони України (РНБО). Цей орган здійснює роботу з визначення стратегічних національних інтересів України, потенційних та реальних загроз національній безпеці як в цілому, так і внутрішній безпеці, зокрема, розробляє плани забезпечення безпеки у різних сферах життєдіяльності та представляє їх Президентові України для подальшого їх впровадження з метою своєчасного виявлення, відвернення чи нейтралізації реальних і потенційних загроз [3]. Важливим повноваженням РНБО є також координація і контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки.

Що стосується роботи РНБО у сфері протидії злочинності, то для опрацювання і комплексного вирішення кримінологічних проблем міжгалузевого характеру та їх науково-аналітичного супроводу створюються тимчасові міжвідомчі комісії, робочі та консультативні органи. Разом з тим слід зазначити, що ні Конституція України, ні Закон «Про Раду національної безпеки і оборони України» не передбачають можливості контролю за діяльністю Президента з боку вищого законодавчого органу стосовно питань забезпечення безпеки держави, а отже, людини і суспільства. Президент, керуючись Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, розробляє з Радою національної безпеки і оборони України стратегію безпечного існування людини, суспільства, держави. Існуюча процедура не передбачає навіть обговорення у Верховній Раді щорічного Послання Президента України про стан у державі й основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики. Це свідчить про недоліки у системі стримувань і противаг між гілками влади.

У механізмі протидії злочинності особливу роль відіграє Верховна Рада України, яка є єдиним органом законодавчої влади в Україні, що обумовлює її безпосередню участь у законодавчому забезпеченні державної політики щодо протидії злочинності та безпеки людини, суспільства, держави. Одним із осно-

вних питань безпеки є прийняття законів, що стосуються війни і миру, Державного бюджету України, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, загальнодержавних програм протидії злочинності, економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля. Але система забезпечення безпеки не повинна бути заручником політичного протистояння. З огляду на це треба законодавчо врегулювати державне управління в сфері суб'єктного забезпечення як національної, так і внутрішньої безпеки суспільства, що сприятиме чіткій визначеності всіх суб'єктів із забезпечення безпеки. Надання більших повноважень одній із гілок влади чи політичній силі неминує призвести до розбалансування всієї системи державного управління та законодавчого вирішення безпекових питань.

Поряд з цим згідно з Конституцією України Кабінет Міністрів (КМУ) є вищим органом виконавчої влади, що забезпечує державно-владні рішення в системі забезпечення безпеки (ст.6, ч.1 ст.113, ст.116, ст.117) [1].

Одним із важливих напрямків діяльності КМУ у сфері внутрішньої безпеки суспільства є забезпечення розробки і виконання програм структурної перебудови в галузях економіки, державної аграрної політики, задоволення продовольчих потреб населення, проведення земельної, адміністративної, пенсійної та інших реформ.

Ключовим напрямком є захист конституційних прав та свобод людини і громадянина, громадського порядку, а також протидія злочинності та корупції. Але для більш активної діяльності у цій сфері потрібно прийняти державну програму протидії злочинності у формі закону. Для цього ст. 30 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» – «Повноваження Кабінету Міністрів України з розробки і забезпечення виконання загальнодержавних програм» доповнити у п.1 після слів «охорони довкілля» словами «протидії злочинності» і далі за текстом. Це зобов'яже уряд не тільки розробляти такі програми, а й забезпечувати їх реалізацію на всіх рівнях виконавчої влади.

Провідним міністерством у сфері протидії злочинності є Міністерство внутрішніх справ України (МВС), яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Як головний орган у цій системі воно формує та реалізує державну політику у сфері захисту прав і свобод громадян, власності, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, протидії злочинності, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки. Однак, як показало наше дослідження, МВС в останні роки неефективно виконує покладені на нього функції, воно втратило свій пріоритетний вплив на злочинність. Пов'язано це із соціально-економічними, політичними, правовими та ідеологічними змінами в державі. Діяльність МВС почала політизуватися, статус співробітника міліції – невілюється, погіршилось моральне обличчя співробітника МВС. Такий стан речей вимагає кардинальних змін не тільки в способах протидії злочинності, але і структурі МВС, яка б відповідала сучасним глобалізаційним викликам та криміногенним загрозам.

Реформа МВС – це системна перебудова управлінських, правових та ціннісних основ діяльності даного відомства, яка спрямовується на демілітаризацію всієї системи МВС. Головним завданнями міліції є: а) мінімізація негативних наслідків від злочинних та кримінально протиправних посягань; б) створення та підтримка безпеки соціального середовища.

Структурно міліція (поліція) поділяється на національну і муніципальну. У повноваження першої входить розкриття злочинів, що загрожують національній безпеці (злочини пов'язані із торгівлею людьми, у сфері запобігання наркотрафікам, організованої злочинності, бандитизму, тероризму, економічної безпеки, кіберзлочинності), другої – охорона громадської безпеки, запобігання правопорушенням, розкриття злочинів на місцевому рівні. Таке розподілення має забезпечити незалежність в управлінні, визначенні пріоритетів у запобіганні правопорушенням на місцевому рівні, виборі методів діяльності, розпорядженні ресурсами як муніципальної, так і національної міліції.

Аналіз наукових праць та чинного законодавства дає змогу окреслити основні ознаки іншого суб'єкта – судової влади. Це: надання судам як спеціальним органам держави повноважень у вирішенні віднесених до їх компетенції питань застосування права та реалізації цих повноважень шляхом конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та господарського правосуддя з дотриманням процесуальних форм як гарантії законності і справедливості прийнятих рішень; здатність контролювати законність і правомочність виконавчої влади; захист суспільства від можливих законодавчих порушень завдяки конституційному судовому контролю [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Наступним суб'єктом є прокуратура, яка у відповідності Конституції України і Закону України «Про прокуратуру» (стаття 2) виконує функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [11].

Призначенням прокуратури є нагляд за додержанням і застосуванням законів як громадянами, так і іншими суб'єктами безпеки.

Разом з тим аналіз законодавчих актів дає підстави говорити про певні суперечності, що існують у них. Так, ч.3 ст.2 Закону України «Про прокуратуру» зазначає, що на неї не можна покладати функцій, не передбачені Конституцією України. Проте, виходячи зі змісту вищезазначеного закону (ч.2 ст.25) й інших законів України, зокрема «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про засади запобігання і протидії корупції» [12], Указу Президента України «Про вдосконалення координаційної діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю» [13], Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, ст.36 треба відмітити, що прокуратура наділена ще й повноваженнями координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

Функція – координації діяльності правоохоронних органів у протидії злочинності спрямована на зміцнення законності та правопорядку у спільній діяльності відповідних суб'єктів щодо своєчасного виявлення, розкриття та профілактики злочинів, а також усунення їх чинників. Узгодження діяльності правоохоронних органів і прокуратури щодо протидії злочинності здійснюється шляхом проведення спільних нарад, створенням міжвідомчих робочих груп, проведенням узгоджених заходів, здійсненням аналітичної діяльності. Разом з тим, щоб ця діяльність була більш ефективною до участі у таких нарадах треба запрошувати керівників органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, контролюючих органів, громадські об'єднання, які можуть брати участь в обговоренні і сприятимуть вирішенню питань, що розглядаються. Але ця функція не закріплена в Законі «Про прокуратуру», що не дає їй змоги стати справжнім координатором у протидії злочинності при неухильному додержанні та виконанні законів. У зв'язку з цим пропонуємо у ст.25 Закону України «Про прокуратуру» внести відповідні доповнення.

Висновки. Дослідження засад взаємодії суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності показує, що вона передбачає взаємоузгодженість дій структурно-функціональних компонентів її механізму. Взаємообумовлюючи один одного, вони дають можливість своєчасно спрямувати зусилля суб'єктів на досягнення спільної мети – забезпечення інтересів та безпеки людини, суспільства і держави.

Ця система передбачає чітке визначення в правових нормах структури, функцій, порядку діяльності, прав, обов'язків та відповідальності всіх суб'єктів безпеки.

Скоординована діяльність усього механізму забезпечення внутрішньої безпеки є головною умовою виявлення та усунення криміногенних факторів, що детермінують злочинність.

На основі аналізу діючої системи функціональних повноважень суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки пропонуємо такий механізм протидії злочинності. В Конституції України – законі прямої дії – визначити Координаційний комітет протидії злочинності при Президентові України. На підставі цього видається закон, який регулює сферу діяльності та нормативно-правовий статус відповідного органу. В разі потреби видаються й інші закони, які розкривають зміст основних і додаткових функцій, сфер впливу. На підставі законодавства кожний суб'єкт забезпечення безпеки, в разі потреби, може видавати підзаконні нормативно-правові акти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Про Раду національної безпеки і оборони: Закон України від 5 березня 1998 р. № 193/98-ВР (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

4. *Грошевий Ю.М.* Конституція України та проблеми формування судового права / Ю. М. Грошевий // Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1–3 червня 2000 р., Ужгород / [упоряд. Ю.М. Би сага]. – Ужгород : Закарпаття, 2000. – С. 12–20.

5. *Скомороха В.Є.* Конституційний Суд України: досвід і проблеми / В.Є. Скомороха // Право України. – 1999. – № 1. – С. 8–13.

6. *Орзіх М.П.* Сучасний конституціоналізм – мета конституційної реформи в Україні / М.П. Орзіх // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, жовтень 2000 р.). – Одеса : Юрид. літ., 2001. – С. 133–141.

7. Сравнительное конституционное право / [под ред. А.И. Ковлера, В.Е. Чиркина, Ю.А. Юдина]. – М. : Манускрипт, 1996. – 729 с.

8. *Баглай М.В.* Некоторые актуальные вопросы конституционного правосудия в России / М. В. Баглай // Конституционное правосудие : Вестник конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Вып. 1. / Центр конституционного права Республики Армения. – Ереван, 1998. – С. 7–17.

9. *Цвік М.В.* Конституційні проблеми розподілу влади (деякі загальнотеоретичні аспекти) / М.В. Цвік // Вісник академії правових наук України. – 1994. – № 1. – С. 60–68.

10. Про забезпечення прав на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII // Голос України №25(6039), 26 лютого 2015 р.

11. Про прокуратуру: Закон України: у редакції Закону № 1697-VII від 14 жовт. 2014 року (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2014. – 112 с.

12. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VII // [Електронний ресурс]. - [Режим доступу] // search.ligazakon.ua

13. Про вдосконалення координаційної діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю: Указ Президента України від 12 лютого 2000 р. № 229/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 7. – Ст. 267.

Нікітін Ю.В. Проблема вдосконалення взаємодії суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності

У статті здійснено розгляд проблеми вдосконалення взаємодії суб'єктів безпеки в системному механізмі протидії злочинності.

Ключові слова: взаємодія, протидія злочинності, суб'єкти безпеки, механізм.

Никитин Ю.В. Проблема совершенствования взаимодействия субъектов безопасности в системном механизме противодействия преступности

В статье осуществлено рассмотрение проблемы совершенствования взаимодействия субъектов безопасности в системном механизме противодействия преступности.

Ключевые слова: взаимодействие, противодействие преступности, субъекты безопасности, механизм.

Nikitin Y.V. Enhancing the interaction of security subjects within the systemic mechanism of combating crime

The article considers the issues of improving the interaction of security subjects within the systemic mechanism of combating crime.

Keywords: interrelation, combating crime, subjects of security, mechanism.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2014.